

ZDZISŁAW SOCHACKI

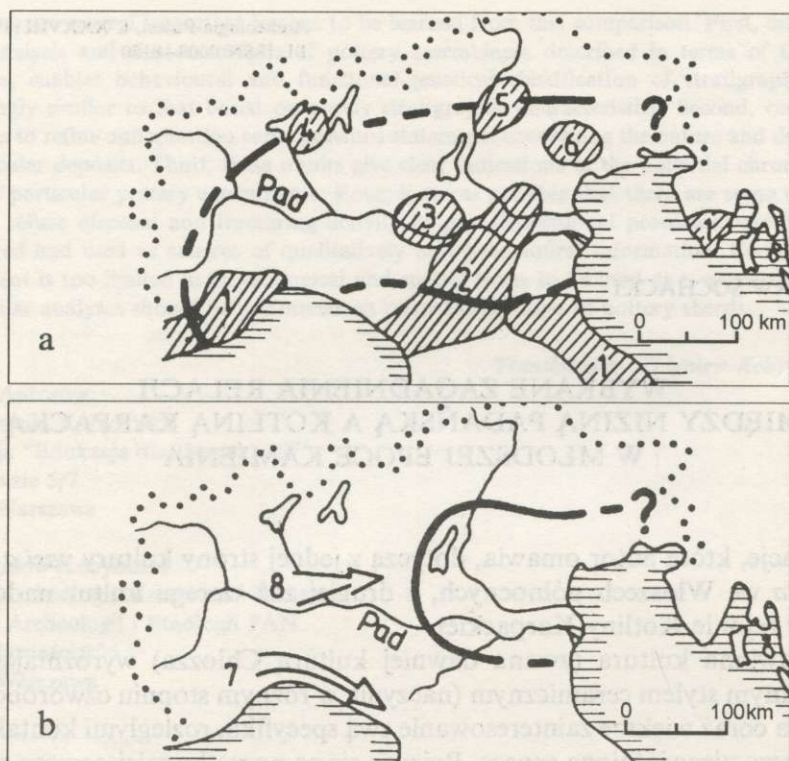
WYBRANE ZAGADNIENIA RELACJI
MIĘDZY NIZINĄ PADAŃSKĄ A KOTLINĄ KARPACKĄ
W MŁODSZEJ EPOCE KAMIENIA

Relacje, które autor omawia, dotyczą z jednej strony kultury *vasi a bocca quadrata* we Włoszech północnych, z drugiej zaś szeregu kultur naddunajskich w rejonie Kotliny Karpackiej.

Omawiana kultura (zwana dawniej kulturą Chiozza) wyróżniająca się oryginalnym stylem ceramicznym (naczynia w różnym stopniu czworoboczne) wzbudza coraz większe zainteresowanie swą specyfiką, rozległymi kontaktami, a zwłaszcza niewyjaśnioną genezą. Pojawia się na początku miejscowego neolitu środkowego i trwa w głąb neolitu późnego (por. A.M. Radmilli 1962; 1975; A. Manfredini 1970; B. Bagolini, L.H. Barfield 1971).

Znaczenie tej kultury polega na tym, że unifikuje ona po raz pierwszy silnie poprzednio kulturowo zróżnicowane obszary Niziny Padańskiej i jej pobrzeży. Swym (zresztą wyspowym) zasięgiem obejmuje powstałe na początku procesu neolityzacji różnogenetyczne kultury i grupy lokalne (por. ryc. 1a): *impresso-cardium*, Fiorano, Isolino, Vho, Fagnigola i Gaban (B. Bagolini 1980a, s. 88-94, 97-114, 125 i n.).

Z wyjątkiem lokalnych przypadków w Ligurii, nie wykazuje elementów miejscowego środowiska starszego, a na ogół „jej aspekty najwcześniejsze nakładają się na *facies* poprzedzające likwidując jego bagaż technologiczny i stylistyczny” (B. Bagolini 1980a, s. 126). Te fakty, a także szczególnie silne od początku jej istnienia związki z rejonem bałkańsko-adriatyckim zadookumentowane w zakresie ideowym (gliniane figurki kobiece, pintadery, elementy zdobnictwa) uzasadniły rozpowszechniony już pogląd o migracyjnej genezie tej kultury bądź powstaniu jej wskutek „emanacji świata bałkańskiego” (por. B. Bagolini 1980b, s. 71). B. Bagolini (1980b, s. 72-73) podkreśla, że ukształtowanie się kultury *vasi a bocca quadrata* na obszarze alpejsko-padańskim nastąpiło nie przez akulturację ludności miejscowej, lecz wskutek podboju dokonanego przez nowe grupy ludzkie. Stan badań nie pozwala jednak na wyjaśnienie realiów tego działania. Domniemana

Ryc. 1. Unifikacja podłoża miejscowego przez kulturę *vasi a bocca quadrata* (a) oraz jej zanik wskutek ekspansji obcej (b)

1–6 poprzedzające kultury i grupy lokalne (1 – *impresso-cardium*; 2 – Fiorano; 3 – Vho; 4 – Isolino; 5 – Gaban; 6 – Fagnigola). Linią grubą zaznaczono zasięg kultury *vasi a bocca quadrata*, strzałkami – kierunki ekspansji (7 – Chassey; 8 – Lagozza), linią kropkowaną – obecną granicę państwową Włoch.

Wg B. Bagoliniego (1980a, b) zgeneralizował autor.

Abb. 1. Unifizierung der lokalen Basis durch die *Vasi a bocca quadrata*-Kultur (a) sowie deren Schwund infolge fremder Expansion (b)

1–6 die vorangehenden lokalen Kulturen und Gruppen (1 – *impresso-cardium*; 2 – Fiorano; 3 – Vho; 4 – Isolino; 5 – Gaban; 6 – Fagnigola). Mit dickem Strich wurde die Reichweite der *Vasi a bocca quadrata*-Kultur vermerkt, mit Pfeilen – die Richtungen der Expansion (7 – Chassey; 8 – Lagozza), mit punktierter Linie – die gegenwärtige Staatsgrenze Italiens.

Nach B. Bagolini (1980a, b) generalisiert vom Autor.

inspiracja z rejonu liguryjskiego (B. Bagolini 1980b, s. 69) jest mało prawdopodobna choćby ze względu na dysproporcje sytuacji tam istniejącej w stosunku do całości zjawisk omawianej kultury, dynamizmu jej rozwoju i długotrwałości. Jej geneza wydaje się być zdecydowanie nie autochtoniczna. W dalszym ciągu artykułu autor przedstawi swoją sugestię opartą na studiach dotyczących niektórych ośrodków ościennych (por. też Z. Sochacki 1987).

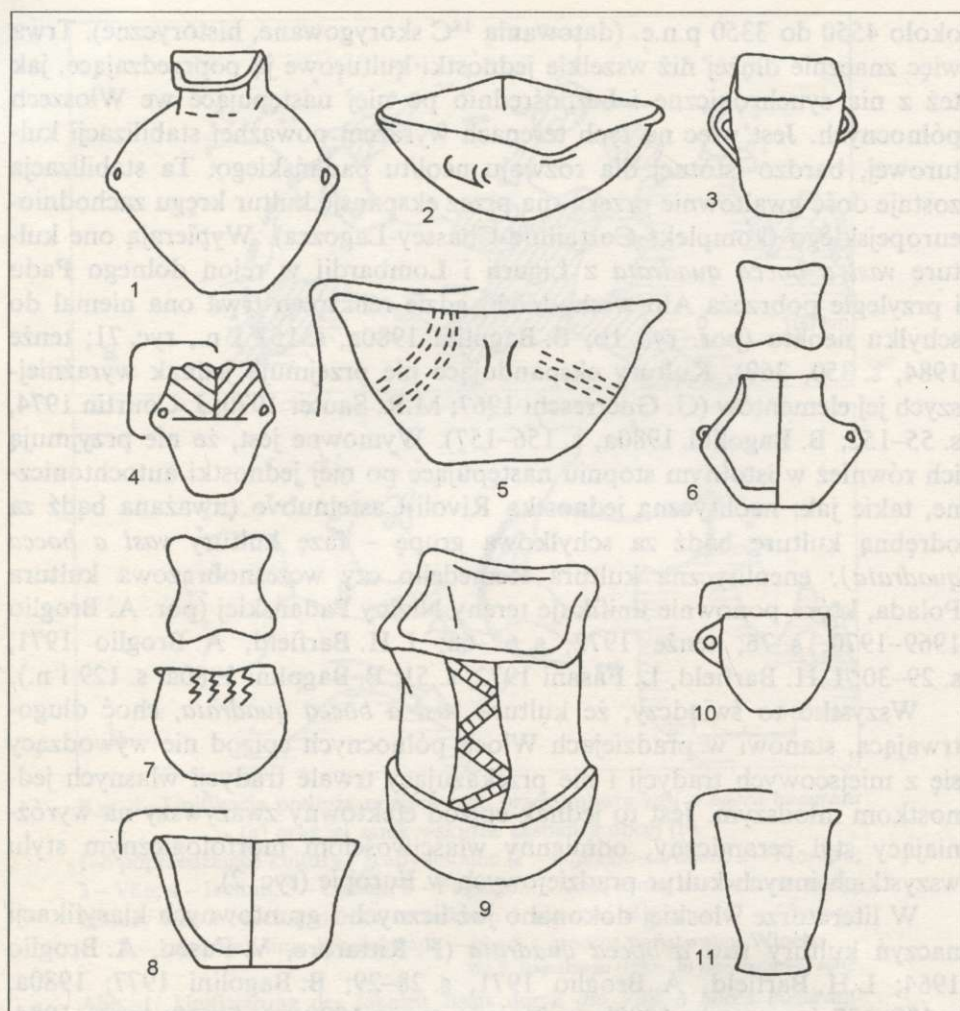
Niewielka terytorialnie kultura *vasi a bocca quadrata* cechuje się znaczną długotrwałością. Według danych B. Bagoliniego (1984, s. 369) istnieje od

około 4550 do 3350 p.n.e. (datowania ^{14}C skorygowane, historyczne). Trwa więc znacznie dłużej niż wszelkie jednostki kulturowe ją poprzedzające, jak też z nią synchroniczne i bezpośrednio po niej następujące we Włoszech północnych. Jest więc na tych terenach wyrazem poważnej stabilizacji kulturowej, bardzo istotnej dla rozwoju neolitu padańskiego. Ta stabilizacja zostaje dość gwałtownie przerwana przez ekspansję kultur kręgu zachodnio-europejskiego (kompleks Cortaillod-Chassey-Lagozza). Wypierają one kulturę *vasi a bocca quadrata* z Ligurii i Lombardii w rejon dolnego Padu i przyległe pobraża Alp wschodnich, gdzie reliktoowo trwa ona niemal do schyłku neolitu (por. ryc. 1b; B. Bagolini 1980a, s. 157 i n., ryc. 71; tenże 1984, s. 350, 369). Kultury ekspandujące nie przejmują jednak wyraźniejszych jej elementów (G. Guerreschi 1967; M.R. Sauter 1970; J. Courtin 1974, s. 55–152; B. Bagolini 1980a, s. 156–157). Wymowne jest, że nie przyjmują ich również w istotnym stopniu następujące po niej jednostki autochtoniczne, takie jak: neolityczna jednostka Rivoli-Castelnuovo (uważana bądź za odrębną kulturę bądź za schyłkową grupę – fazę kultury *vasi a bocca quadrata*); eneolityczna kultura Remedello czy wczesnobrązowa kultura Polada, która ponownie unifikuje tereny Niziny Padańskiej (por. A. Broglio 1969–1970, s. 76; tenże 1972, s. 67–68; L.H. Barfield, A. Broglio 1971, s. 29–30; L.H. Barfield, L. Fasani 1972, s. 51; B. Bagolini 1980a, s. 129 i n.).

Wszystko to świadczy, że kultura *vasi a bocca quadrata*, choć długotrwała, stanowi w pradziejach Włoch północnych epizod nie wywodzący się z miejscowych tradycji i nie przekazujący trwale tradycji własnych jednostkom młodszym. Jest to jednak epizod efektowny zważywszy na wyróżniający styl ceramiczny, odmienny właściwościom morfologicznym stylu wszystkich innych kultur pradziejowych w Europie (ryc. 2).

W literaturze włoskiej dokonano już licznych i gruntownych klasyfikacji naczyń kultury *vasi a bocca quadrata* (F. Rittarore, V. Fusco, A. Broglio 1964; L.H. Barfield, A. Broglio 1971, s. 28–29; B. Bagolini 1977; 1980a, s. 132–137 i n.; tenże 1980b, s. 71 i n.; tenże 1980c, s. 51–60; tenże 1984, s. 333 i n. oraz inni). Cenne te klasyfikacje dotyczą jednak głównie elementów zdobniczych. Na ich podstawie wyodrębniono trzy kolejne style ornamentacyjne (geometryczno-linearny, meandryczno-spiralny oraz naciśkania i wygniatania). Odpowiadają one fazom I – III rozwoju tej kultury. Powiązano je ze środowiskiem ościennym ustalając kierunki kontaktów i ich chronologię. Powiązania te oraz synchronizacje odnoszą się głównie do środowiska północnego (pozaalpejskiego), transadriatyckiego i zachodnio-europejskiego.

Autora jednak szczególnie interesuje tak wyróżniający się, jak już podkreślano, kształt naczyń omawianej kultury. Ta cecha bowiem, stanowiąca niezmiernie istotny wskaźnik tożsamości kulturowej, powinna rzutować też na powiązania genetyczne i kontakty tej kultury. W literaturze włoskiej wydzielono dwa morfologiczne typy naczyń kultury *vasi a bocca quadrata*: *quadrata* (naczynia o kształcie regularnie czworobocznym – por. ryc. 2: 4, 8,

Ryc. 2. Główne typy naczyń kultury *vasi a bocca quadrata*

1, 6, 8, 10 – Quinzano; 2-4 – Arene Candide; 5, 9, 11 – Molino Casarotto; 7 – Rocca di Rivoli; wszystkie okazy bez skali.

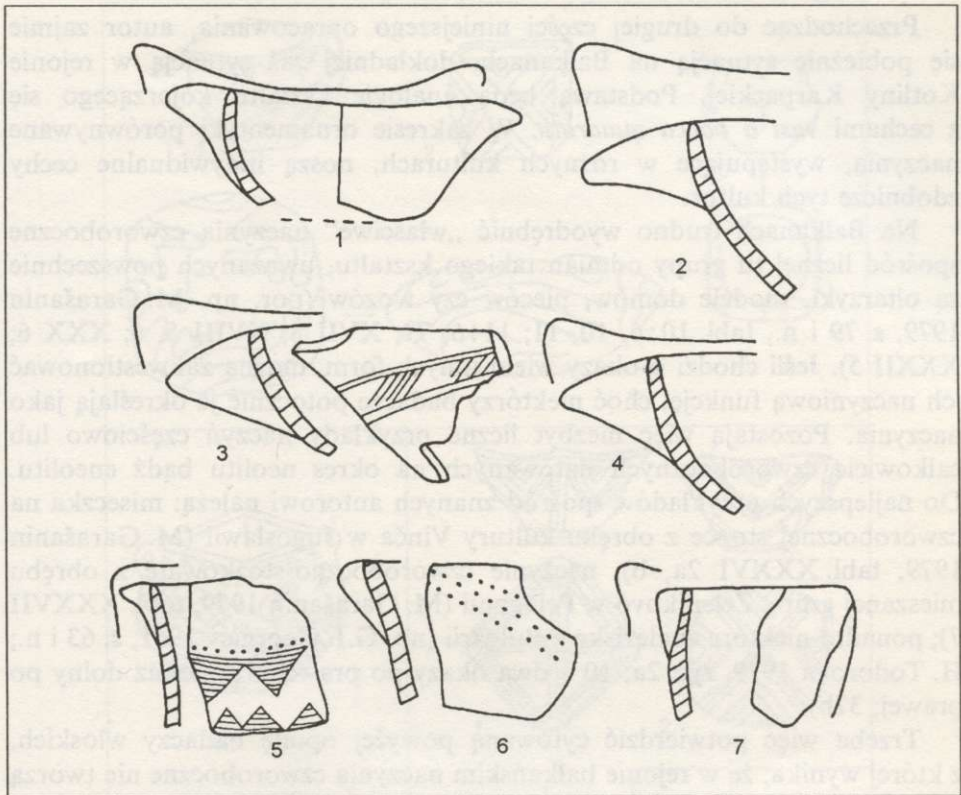
Wg A.M. Radmilliego (1962; 1975), L.H. Barfielda, A. Broglio (1971), B. Bagoliniego (1980a, b, c; 1984) opracował autor.

Abb. 2. Haupttypen der Gefäße der *Vasi a bocca quadrata*-Kultur

1, 6, 8, 10 – Quinzano; 2-4 – Arene Candide; 5, 9, 11 – Molino Casarotto; 7 – Rocca di Rivoli; alle Exemplare ohne Maßstab.

Nach A.M. Radmilli (1962; 1975), L.H. Barfield, A. Broglio (1971), B. Bagolini (1980a, b, c; 1984) bearbeitet vom Autor.

10, 11) i *quadrilobata* (naczynia w kształcie zdeformowanego „garbami” czworoboku; por. ryc. 2:6, 7, 9). Generalna, choć nie wszędzie potwierdzająca się, sekwencja tych typów została wykazana w jaskini Arene Candide (A.M. Radmilli 1962, s. 46-48). Autor zwrócił uwagę na sytuację we wschodniej części zasięgu tej kultury, gdzie trwała ona najdłużej (ryc. 1b) i gdzie występuje zjawisko, które określił mianem „manieryzacji” (ryc. 3;

Ryc. 3. Przykłady „manieryzacji” naczyń czworobocznych w kulturze *vasi a bocca quadrata*
1, 7 – Rocca di Rivoli; 2-4, 6 – S. Ambrogio di Valpolicella; 5 – Le Basse di Valcalaona;
wszystkie okazy bez skali.

Wg B. Bagoliniego (1984) opracował autor.

Abb. 3. Beispiele der „Manieriertheit” der viereckigen Gefäße
in der *Vasi a bocca quadrata*-Kultur.

1, 7 – Rocca di Rivoli; 2-4, 6 – S. Ambrogio di Valpolicella; 5 – Le Basse di Valcalaona; alle
Exemplare ohne Maßstab.

Nach B. Bagolini (1984) bearbeitet vom Autor.

Z. Sochacki 1987, s. 233). Naczynia, zwłaszcza typu *quadrilobata*, uzyskują tu zdeformowany, czasem niemal „monstrualny” kształt (por. B. Bagolini 1984, s. 333 i n., tablice nienumerowane na stronach 391, 400, 403, 404, 406). Może to oznaczać stopniową degenerację stylu ceramicznego tej kultury związaną z jej zanikaniem i tłumaczyć, dlaczego w kulturach po niej następujących brak już wyraźnych i trwałych elementów stylu właściwego kulturze *vasi a bocca quadrata*.

Gdy chodzi o obszary ościenne, to badacze włoscy stwierdzają sporadyczne pojawianie się naczyń czworobocznych w różnych miejscach Półwyspu Apenińskiego i na Sardynii oraz na Bałkanach. Wobec takiego ich rozprzyszczenia uważają, że nie jest możliwe wykrycie ośrodka, z którego się rozprzyszczyły (B. Bagolini 1980b, s. 87).

Przechodząc do drugiej części niniejszego opracowania, autor zajmie się pobieżnie sytuacją na Bałkanach, dokładniej zaś sytuacją w rejonie Kotliny Karpackiej. Podstawą będą analogie kształtu kojarzącego się z cechami *vasi a bocca quadrata*. W zakresie ornamentyki porównywane naczynia, występujące w różnych kulturach, noszą indywidualne cechy zdobnicze tych kultur.

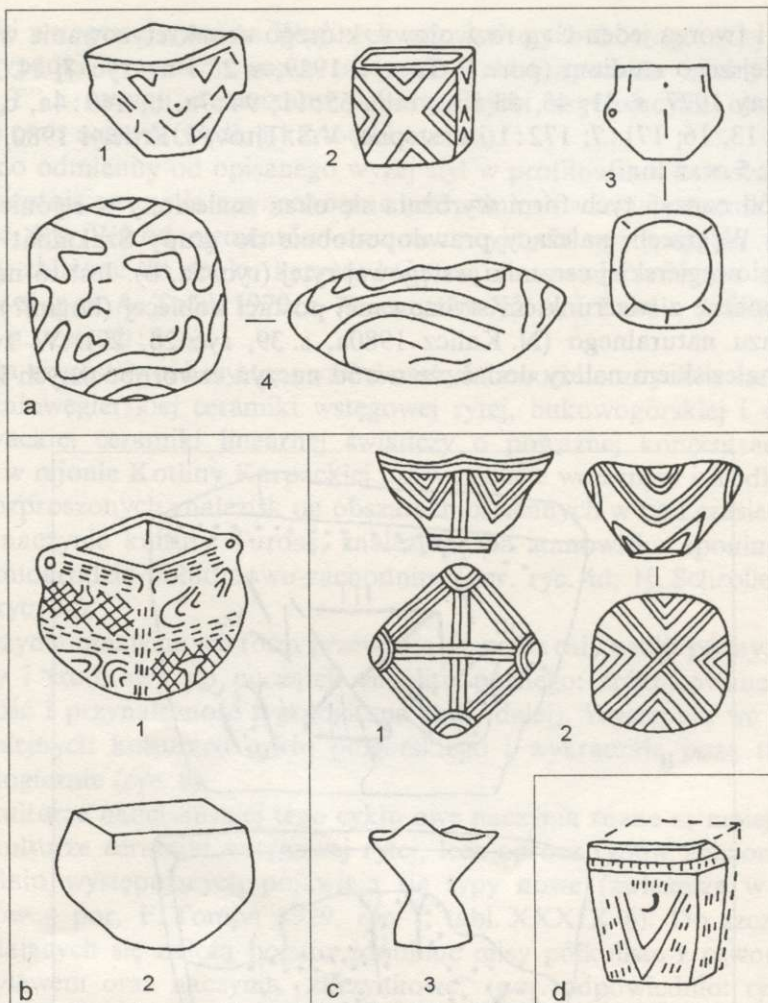
Na Bałkanach trudno wyodrębnić „właściwe” naczynia czworoboczne spośród licznej tu grupy odmian takiego kształtu, uważanych powszechnie za ołtarzyki, modele domów, pieców czy wozów (por. np. M. Garašanin 1979, s. 79 i n., tabl. 10:6, 10, 11; 11:6, 7?; XVII 8; XVIII 5, 6; XXX 6; XXXII 5). Jeśli chodzi o okazy wielu innych form, można zakwestionować ich naczyniową funkcję, choć niektórzy badacze potocznie je określają jako naczynia. Pozostają więc niezbyt liczne przykłady naczyń częściowo lub całkowicie czworobocznych datowanych na okres neolitu bądź eneolitu. Do najlepszych przykładów spośród znanych autorowi należą: miseczka na czworobocznej stopce z obrębu kultury Vinča w Jugosławii (M. Garašanin 1979, tabl. XXXVI 2a, b); naczynie czworoboczno-stożkowate z obrębu mieszanej grupy Zelenikovo w Pelagonii (M. Garašanin 1979, tabl. XXXVII 7); ponadto niektóre znaleziska z Bułgarii (np. G.I. Georgiev 1961, s. 63 i n.; H. Todorova 1979, ryc. 2a; 10 – dwa okazy po prawej; 18 – okaz dolny po prawej; 37b).

Trzeba więc potwierdzić cytowaną powyżej opinię badaczy włoskich, z której wynika, że w rejonie bałkańskim naczynia czworoboczne nie tworzą jakichkolwiek koncentracji. Należy dodać, że nie wykazują również wzajemnych związków i kontynuacji rozwojowych. Ciekawe, że nie udało się wykryć ich w obrębie kultur Danilo i Hvar (S. Batović 1979, s. 524–633), które silnie wpłynęły na kulturę *vasi a bocca quadrata* w zakresie zdobienia naczyń przez większą część jej rozwoju.

Natomiast w Kotlinie Karpackiej, a zwłaszcza we wschodniej jej części (Alföld i jego pobraża) sytuacja jest wyraźniejsza. Tu można wykazać ciągłość występowania naczyń czworobocznych od początku neolitu w głąb eneolitu późnego (ryc. 8), zaś szczególną ich koncentrację – w dorzeczu górnej Cisy (ryc. 10).

Można się powołać także na informację N. Kalicza i J. Makkay’a o wystąpieniu naczyń czworobocznych na węgierskim obszarze kultury Kőros. Naczynia te (niepublikowane?) znajdują się w zbiorach muzeum w Debrecynie (N. Kalicz, J. Makkay 1977, s. 53).

Więcej uwagi należy poświęcić wschodniowęgierskiej kulturze ceramiki wstęgowej rytej (linearnej) oraz kulturze bukowogórskiej (ryc. 4a, b). W obu kulturach omawiane naczynia pojawiają się od początku istnienia tych kultur i trwają po ich schyłek. Stopniowo też liczba ich znacznie wzrasta; wzrasta również ich zróżnicowanie typologiczne („klasycznie” czworoboczne, częściowo czworoboczne, owalno-czworoboczne i inne). Pełnią funkcję głównie ceramiki użytkowej, częściowo grobowej. Wykazują wzajemne

Ryc. 4. Wybrane typy naczyń czworobocznych w rejonie Kotliny Karpackiej
a – kultura ceramiki wstęgowej rytej; b – kultura bukowogórska; c – kultura
wschodniosłowackiej ceramiki linearnej; d – kultura Turdaş.

a: 1, 4 – Ujtikos; 2 – okolice Bodrogkeresztúr; 3 – Tiszakeszi (Węgry);
b: 1 – Ardovo (Słowacja); 2 – miejscowość nieokreślona (Węgry);
c: 1–3 – Kapuşany (Słowacja); d: Turdaş (Rumunia); wszystkie okazy bez skali.

Wg F. Tompa (1929), H. Schrollera (1930), A. Točika (1970), J. Pavúka, S. Šiški (1971),
N. Kalicza, J. Makkaya (1977), V.S. Titova, I. Erdélyiego (1980) opracował autor.

Abb. 4. Ausgewählte Typen viereckiger Gefäße im Gebiet des Karpaten-
beckens.

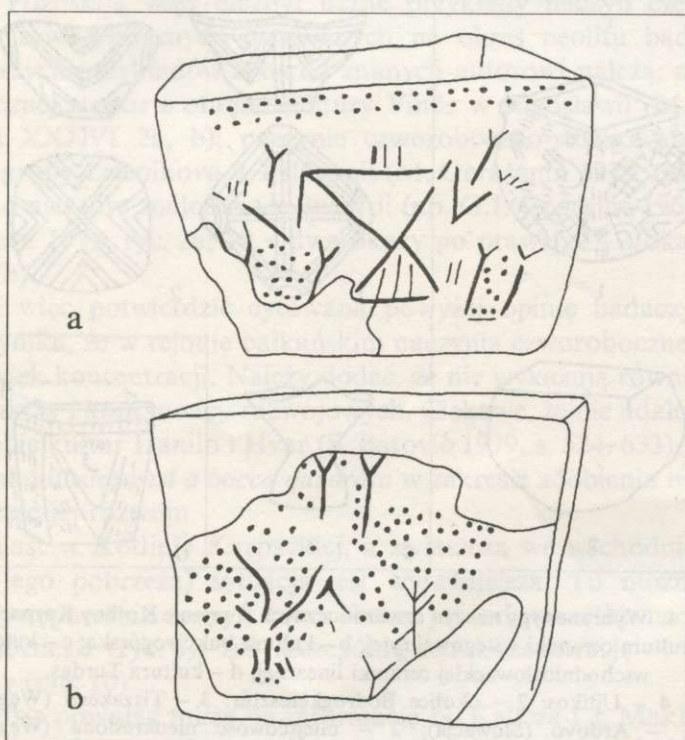
a – Linearbandkeramik-Kultur; b – Bükker-kultur; c – ostslowakische
Linearbandkeramik-Kultur; d – Turdaş-Kultur.

a: 1, 4 – Ujtikos; 2 – Umgebung von Bodrogkeresztúr; 3 – Tiszakeszi (Ungarn);
b: 1 – Ardovo (Slowakei); 2 – unbestimmte Ortschaft (Ungarn); c: 1–3
– Kapuşany (Slowakei); d: Turdaş (Rumänien); alle Exemplare ohne Maßstab.

Nach F. Tompa (1929), H. Schroller (1930), A. Točik (1970), J. Pavúk, S. Šiška (1971),
N. Kalicz, J. Makkay (1977), V.S. Titov, E. Erdélyi (1980) bearbeitet vom Autor.

związki i tworzą jeden ciąg rozwojowy, którego skonkretyzowanie wymaga obszerniejszego studium (por. F. Tompa 1929, s. 25 i n., ryc. 7; N. Kalicz, J. Makkay 1977, s. 31, 45, 53 i n., tabl. 65:11; 94:7a, b; 169:4a, c, 6a, e; 170:11, 13, 16; 171:7; 172:1 i następne; V.S. Titov, I. Erdélyi 1980, s. 228, ryc. 140:5 oraz inni).

Wśród naczyń tych form wyróżnia się okaz znaleziony w rejonie Szelevény na Węgrzech, należący prawdopodobnie do grupy Szakálhát późnej wschodniowęgierskiej ceramiki wstęgowej rytej (ryc. 5a, b). Jest to naczynie czworoboczne z wizerunkiem stylizowanej postaci kobiecej (bogini?) na tle krajobrazu naturalnego (N. Kalicz 1980a, s. 39, ryc. 28, 29). W związku z tym znaleziskiem należy dodać, że wśród naczyń czworobocznych kultury

Ryc. 5. Naczynie obrzędowe kultury ceramiki wstęgowej rytej (grupa Szakálhát?) z wizerunkiem bogini na tle krajobrazu naturalnego. Okolice Szelevény (Węgry): a – ścianka przednia z wizerunkiem bogini; b – ścianka tylna z motywem krajobrazowym. Bez skali.

Wg N. Kalicza (1980a).

Abb. 5. Rituelles Gefäß der Linearbandkeramik-Kultur (Gruppe Szakálhát?) mit dem Bildnis einer Göttin auf dem Hintergrund einer Naturlandschaft. Gegend von Szelevény (Ungarn): a – Vorderteil mit dem Bildnis der Göttin; b – Hinterteil mit dem Landschaftsmotiv. Ohne Maßstab.

Nach N. Kalicz (1980a).

ceramiki wstęgowej rytej na Węgrzech oraz kultury bukowogórskiej trafiają się przypadki ornamentowania motywami zbliżonymi do znaku krzyża, litery „T” i innymi elementami dekoracyjnymi sugerującymi obrzędową funkcję tych naczyń (według kartoteki autora).

Nieco odmienny od opisanego wyżej styl w profilowaniu brzuśca i wylewu prezentują naczynia czworoboczne wschodniosłowackiej ceramiki linearnej (ryc. 4c). Wśród elementów ornamentacyjnych występują tu również motywy zbliżone do znaku krzyża, które są stosowane m.in. na ceramice użytkowej (por. A. Točík 1970, s. 72 i n., tabl. XX 1; J. Pavúk, S. Šiška 1971, s. 333 i n., ryc. 10 : 3–6).

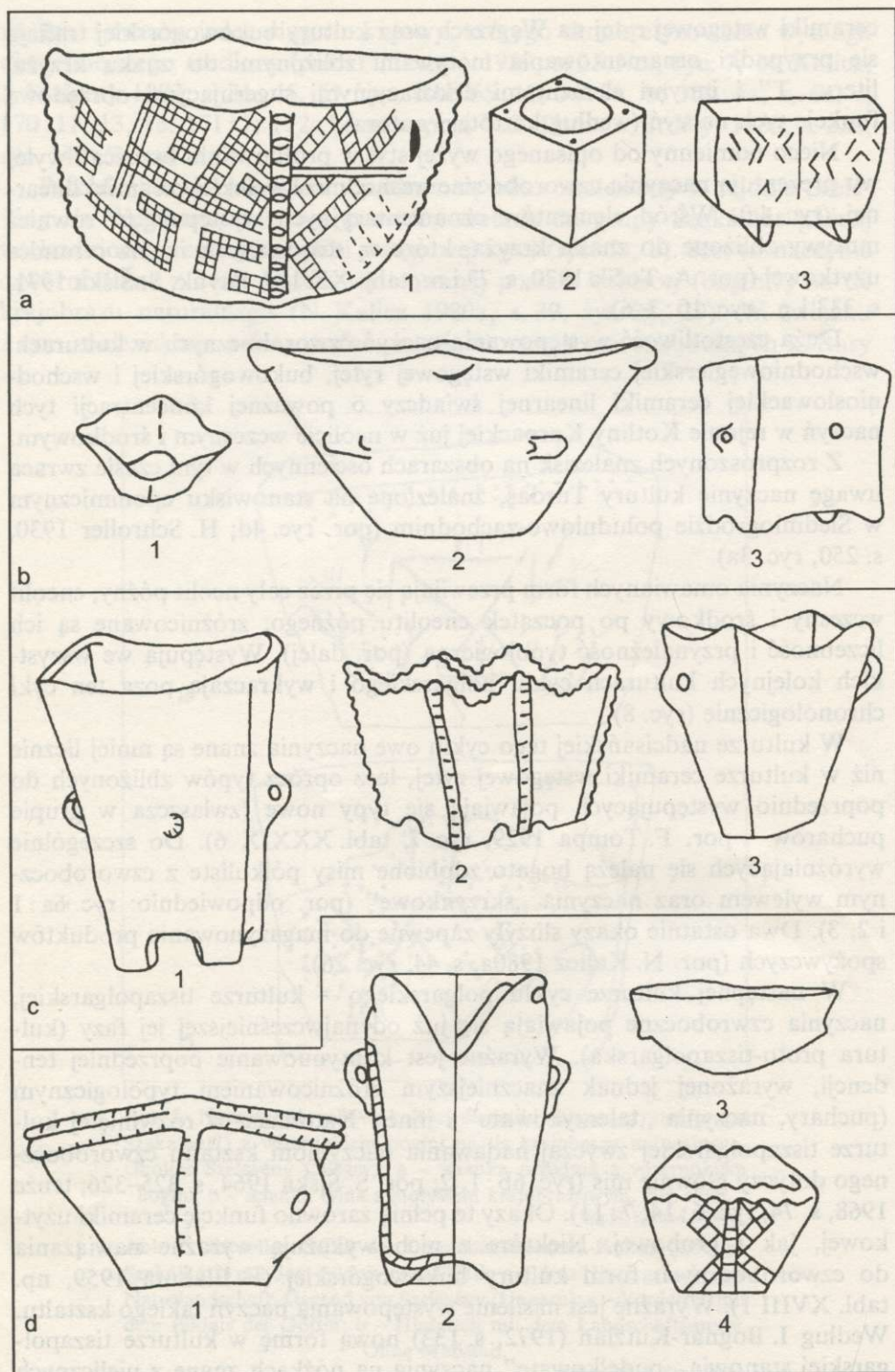
Duża częstotliwość występowania naczyń czworobocznych w kulturach: wschodniowęgierskiej ceramiki wstęgowej rytej, bukowogórskiej i wschodniosłowackiej ceramiki linearnej świadczy o poważnej koncentracji tych naczyń w rejonie Kotliny Karpackiej już w neolicie wczesnym i środkowym.

Z rozproszonych znalezisk na obszarach ościennych w tym czasie zwraca uwagę naczynie kultury Turdaş, znalezione na stanowisku eponimicznym w Siedmiogrodzie południowo-zachodnim (por. ryc. 4d; H. Schroller 1930, s. 250, ryc. 3a).

Naczynia omawianych form przewijają się przez cały neolit późny, eneolit wczesny i środkowy po początek eneolitu późnego; zróżnicowane są ich liczebność i przynależność typologiczna (por. dalej). Występują we wszystkich kolejnych kulturach cyklu polgarskiego i wykraczają poza ten cykl chronologicznie (ryc. 8).

W kulturze nadcisańskiej tego cyklu owe naczynia znane są mniej licznie niż w kulturze ceramiki wstęgowej rytej, lecz oprócz typów zbliżonych do poprzednio występujących pojawiają się typy nowe (zwłaszcza w grupie pucharów – por. F. Tompa 1929, ryc. 7, tabl. XXXIX 6). Do szczególnie wyróżniających się należą bogato zdobione misy półkuliste z czworobocznym wylewem oraz naczynia „skrzynkowe” (por. odpowiednio: ryc. 6a : 1 i 2, 3). Dwa ostatnie okazy służyły zapewne do magazynowania produktów spożywczych (por. N. Kalicz 1980a, s. 44, ryc. 26).

W następnej kulturze cyklu polgarskiego – kulturze tiszapolgarskiej, naczynia czworoboczne pojawiają się już od najwcześniejszej jej fazy (kultura proto-tiszapolgarska). Wyraźne jest kontynuowanie poprzedniej tendencji, wyrażonej jednak znacznie większym zróżnicowaniem typologicznym (puchary, naczynia „talerzykowate” i inne). Natomiast w rozwiniętej kulturze tiszapolgarskiej zwyczaj nadawania naczyniom kształtu czworobocznego dotyczy głównie mis (ryc. 6b : 1, 2; por. S. Šiška 1964, s. 325–326; tenże 1968, s. 74, ryc. 6 : 14; 7 : 11). Okazy te pełnią zarówno funkcję ceramiki użytkowej, jak i grobowej. Niektóre z nich wykazują wyraźne nawiązania do czworobocznych form kultury bukowogórskiej (F. Blahuta 1959, np. tabl. XVIII 1). Wyraźne jest nasilenie występowania naczyń takiego kształtu. Według I. Bognár-Kutzián (1972, s. 133) nową formę w kulturze tiszapolgarskiej stanowią „pudełkowate” naczynia na nóżkach znane z nielicznych

okazów w Tiszaug-Kisrépart na Węgrzech i Oradea na zachodnim pograniczu Rumunii (ryc. 6b : 3). Autor niniejszego artykułu uważa jednak, że nawiązują one wyraźnie do wspomnianych powyżej form naczyń kultury nadcisańskiej używanych do przechowywania żywności (por. ryc. 6a : 2, 3).

W ostatniej w cyklu polgarskim – kulturze bodrogkereszturskiej naczynia czworoboczne występują rzadziej; dotyczy to zwłaszcza schyłkowej grupy Lażńany. Poprzednia tendencja najczęściej utrzymuje się w ukształtowaniach wylewów mis (por. P. Patay 1961, s. 10, tabl. XXXII 11; XXXVI 6), co nawiązuje do tradycji kultury tiszapolgarskiej (ryc. 6b : 2). Niemniej i tu znajdujemy formy klasycznie czworoboczne, prezentujące nawiązania jeszcze starsze (ryc. 6c : 1, 3). Stanowią one nieliczną, ale wyraźnie wyodrębniającą się i dość zróżnicowaną grupę (por. S. Šiška 1972, s. 136, ryc. 30 : 4; tabl. VIII 4, 9; P. Patay 1975, tabl. 15 : 5; N. Kalicz 1980a, s. 68, ryc. 43). W grupie Lażńany spełniają funkcję wyposażenia grobowego. Wśród innych wyróżnia się naczynie dwudzielne z Tiszafüred pełniące zapewne funkcję obrzędową (ryc. 6c : 2; por. N. Kalicz 1980b, s. 47, ryc. 2 : 10).

Z odosobnionych znalezisk z omawianego dotąd okresu na obszarach ościennych można przytoczyć przykłady naczyń czworobocznych z Krakowa-Mogiły (okaz zaliczony do „kręgu kultury nadcisańskiej” – ryc. 6d : 1) oraz z Rospi-ćuprija koło Belgradu (zaliczony do kultury Bubanj-Hum I – ryc. 6d : 2; por. odpowiednio S. Buratyński 1971, s. 64, tabl. XIII 15; N. Tasić 1979, s. 104, ryc. 3 : 12, tabl. XI 3). Dwa wspomniane stanowiska wyznaczają skrajne punkty stopniowego poszerzania się zasięgu występowania omawianych form w kierunku północnym i południowym (ryc. 10).

Ryc. 6. Naczynia czworoboczne rozpowszechnione w kulturach cyklu polgarskiego (a–c)

oraz znaleziska odosobnione (d)

a – kultura nadcisańska; b – kultura prototiszapolgarska i tiszapolgarska; c – kultura bodrogkereszturska; d 1 – „krąg kultury nadcisańskiej”; d 2 – kultura Bubanj-Hum I; d 3, 4 – kultura lendzielska.

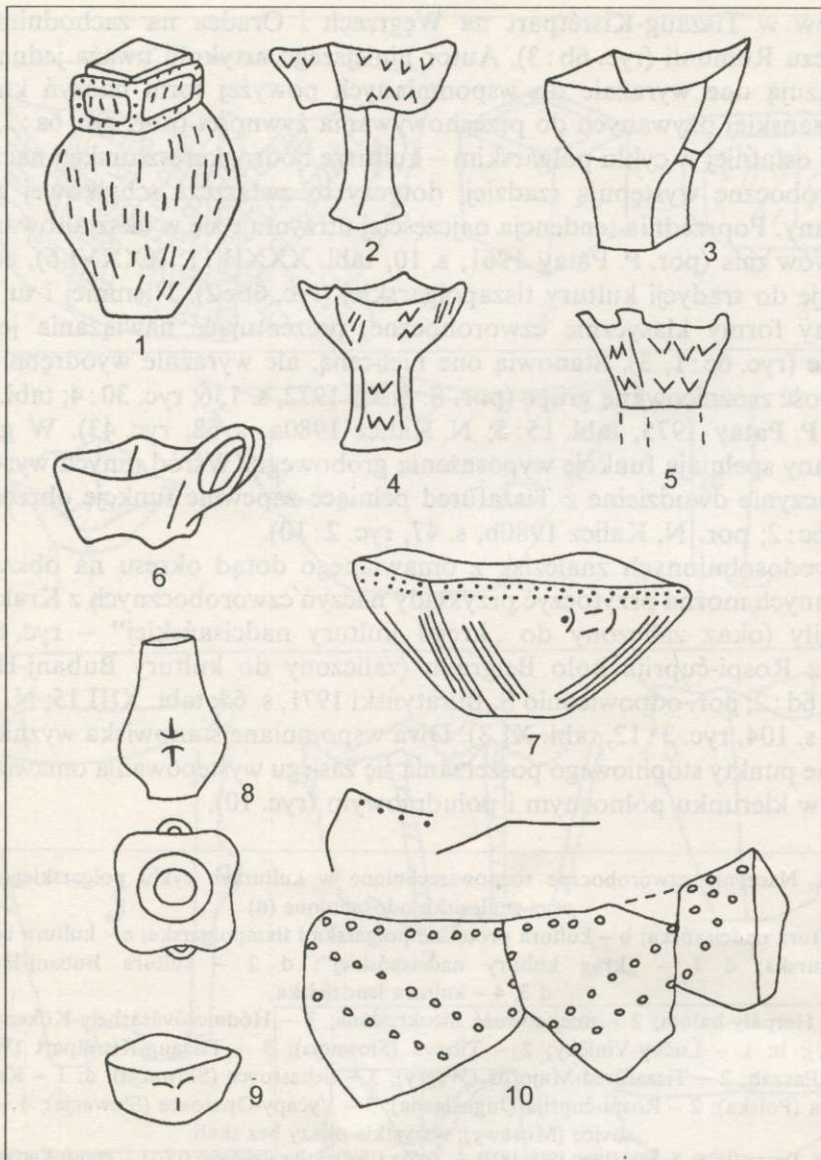
a: 1 – Herpály-halom; 2 – miejscowość nieokreślona; 3 – Hódmezővásárhely-Kőkenydomb (Węgry); b: 1 – Lučky-Viničky; 2 – Tibava (Słowacja); 3 – Tiszaug-Kisrépart (Węgry); c: 1 – Paszab; 2 – Tiszafüred-Majoros (Węgry); 3 – Šebastovce (Słowacja); d: 1 – Kraków-Mogiła (Polska); 2 – Rospi-ćuprija (Jugosławia); 3 – Vyčapy-Opatovce (Słowacja); 4 – Holarsovice (Morawy); wszystkie okazy bez skali.

Wg F. Tompy (1929), S. Šiški (1964; 1968; 1972), A. Točika (1969), S. Buratyńskiego (1971), I. Bognár-Kutzián (1972), P. Kostuřika (1973), N. Tasić (1979), N. Kalicza (1980a, b), V.S. Titova, I. Erdélyiego (1980) opracował autor.

Abb. 6. Viereckige GefäÙe verbreitet in den Kulturen vom Polgár-Zyklus (a-c) sowie vereinzelt Funde (d).

a – Theiß-Kultur; b – Prototiszapolgár-Kultur und Tiszapolgár-Kultur; c – Bodrogkeresztúr-Kultur; d1 – „Kreis der Theiß-Kultur”; d 2 – Bubanj-Hum I-Kultur; d 3, 4 – Lengyel-Kultur. a: 1 – Herpály-halom; 2 – unbestimmte Ortschaft; 3 – Hódmezővásárhely-Kőkenydomb (Ungarn); b: 1 – Lučky-Viničky; 2 – Tibava (Slowakei); 3 – Tiszaug-Kisrépart (Ungarn); c: 1 – Paszab; 2 – Tiszafüred-Majoros (Ungarn); 3 – Šebastovce (Slowakei); d: 1 – Krakau-Mogiła (Polen); 2 – Rospi-ćuprija (Jugoslawien); 3 – Vyčapy-Opatovce (Slowakei); 4 – Holarsovice (Mähren); alle Exemplare ohne Maßstab.

Nach F. Tompa (1929), S. Šiška (1964; 1968; 1972), A. Točik (1969), S. Buratyński (1971), I. Bognár-Kutzián (1972), P. Kostuřik (1973), N. Tasić (1979), N. Kalicz (1980a, b), V.S. Titov, I. Erdélyi (1980) bearbeitet vom Autor.

Ryc. 7. Naczynia czworoboczne w kulturze badeńskiej (etap klasyczny)

- 1 – Kraków-Zesławice (Polska); 2–4, 6 – Budakalász-Luppa csárda; 5 – Vörs;
7 – Hódmezővásárhely-Bodzáspart; 8 – Szombathely-Szedreskert (Węgry);
9 – Kopčany (Słowacja); 10 – Berea (Rumunia); wszystkie okazy bez skali.

Wg J. Bannera (1956), V. Němejcové-Pavúkovéj, S. Šiški (1970), P.I. Romana, I. Nemetiego (1978),
Z. Sochackiego (1980) oraz zbiorów Ferénczy Károly Múzeum w Szentendre opracował autor.

Abb. 7. Viereckige Gefäße in der Badener Kultur (klassische Etappe).

- 1 – Krakau-Zesławice (Polen); 2–4, 6 – Budakalász-Luppa csárda; 5 – Vörs;
7 – Hódmezővásárhely-Bodzáspart; 8 – Szombathely-Szedreskert (Ungarn);
9 – Kopčany (Slowakei); 10 – Berea (Rumänien); alle Exemplare ohne Maßstab.

Nach J. Banner (1956), V. Němejcové-Pavúkovéj, S. Šiška (1970), P.I. Roman, I. Nemeti (1978),
Z. Sochacki (1980) sowie Sammlungen des Ferénczy Károly Museums in Szentendre bearbeitet vom Autor.

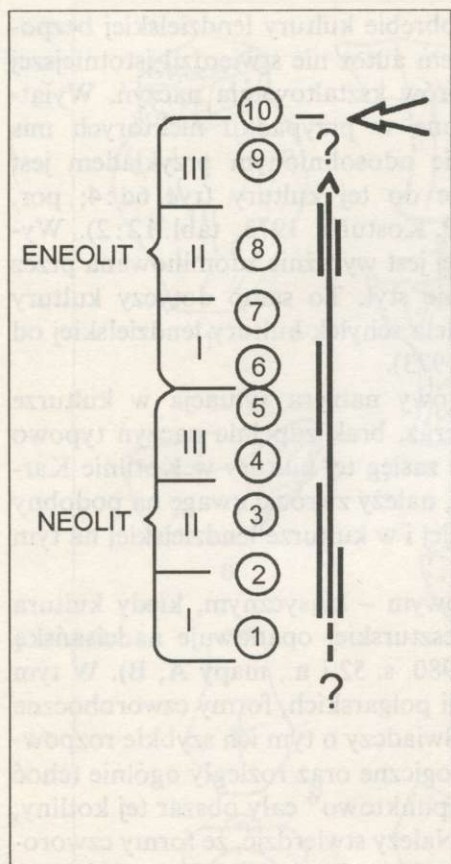
Zastanawiające jest natomiast, że w obrębie kultury lendzielskiej bezpośrednio sąsiadującej z omawianym rejonem autor nie stwierdził istotniejszej tendencji przejmowania podobnych wzorów kształtowania naczyń. Wyjątkowo i bardzo słabo zaznaczają się one w przypadku niektórych mis (ryc. 6d:3). Wyróżniającym, ale zupełnie odosobnionym przykładem jest unikatowe naczynie z Moraw zaliczone do tej kultury (ryc. 6d:4; por. odpowiednio A. Točík 1969, ryc. 10 e; P. Kostuřík 1973, tabl. 12:2). Wytwórczość ceramiczna kultury lendzielskiej jest wyraźnie zdominowana przez zupełnie odmienny i zwarty typologicznie styl. To samo dotyczy kultury balatońskiej, która w Transdanubii oddziela schyłek kultury lendzielskiej od początku kultury badeńskiej (N. Kalicz 1973).

W tym kontekście szczególnej wymowy nabiera sytuacja w kulturze badeńskiej. W jej starszym etapie – Boleráz, brak zupełnie naczyń typowo czworobocznych. Ponieważ w tym etapie zasięg tej kultury w Kotlinie Karpackiej jest ograniczony do Transdanubii, należy zwrócić uwagę na podobny fakt mający miejsce w kulturze balatońskiej i w kulturze lendzielskiej na tym samym obszarze.

Sytuacja zmienia się w etapie środkowym – klasycznym, kiedy kultura badeńska po zaniku kultury bodrogereszturskiej opanowuje nadcisańską część Kotliny Karpackiej (Z. Sochacki 1980, s. 52 i n., mapy A, B). W tym etapie, zapewne wskutek przejścia tradycji polgarskich, formy czworoboczne pojawiają się i są wyraźnie akceptowane. Świadczy o tym ich szybkie rozpowszechnienie, znaczne zróżnicowanie typologiczne oraz rozległy ogólnie (choć bardzo rozproszony) zasięg obejmujący „punktowo” cały obszar tej kotliny, a nawet wykraczający poza nią (ryc. 10). Należy stwierdzić, że formy czworoboczne są najpełniej reprezentowane w grupie pucharów na nóżce, częściowo lub w całości czworobocznych (ryc. 7:2–5; por. J. Banner 1956, ryc. 2, 7, 31; tabl. VII 3; XXXIV 38; XXXVIII 23; LXXXIX 38 oraz liczne następne). Szczególna koncentracja okazów tych form występuje w Budakalász-Luppa csárda, gdzie stanowią one częsty element wyposażenia grobowego. Z Budakalász pochodzi też unikatowy czerpak czworoboczny (ryc. 7:6). Również wśród mis i amfor pojawiają się okazy o formach w różnorodnym stopniu czworobocznych (ryc. 7:7–9; por. J. Banner 1956, s. 22, ryc. 1; V. Němejcová-Pavúková, S. Šiška 1970, tabl. LXXVII 1; P.I. Roman, I. Nemeti 1978, tabl. 18:1). Szczególnie jednak wyróżnia się naczynie magazynowe z Krakowa-Zesławic, którego odkrycie zainspirowało autora do podjęcia tematyki naczyń czworobocznych (ryc. 7:1; por. Z. Sochacki 1988, s. 71, tabl. XIII 1). Ma ono najbliższą typologicznie analogię w obrębie kultury *vasi a bocca quadrata* w Quinzano koło Werony we Włoszech północnych (por. ryc. 2:1).

Charakterystyczne, że naczyń czworobocznych brak w siedmiogrodzkiej kulturze Coțofeni, pomimo iż sąsiadowała ona z kulturą badeńską w tym czasie i ulegała poważnym jej wpływom (P. Roman 1976).

W późnym etapie – Bošáca, kultury badeńskiej (kiedy pod naporem ekspansji kultury kostolackiej wycofuje się ona z Kotliny Karpackiej i trwa

Ryc. 8. Schemat obecności naczyń czworobocznych w kulturach wschodniej części Kotliny Karpackiej

1 – kultura Kőrös; 2 – kultura ceramiki wstęgowej rytej; 3 – kultura bukowogórska; 4 – kultura nadcisańska; 5 – kultura proto-tiszapolgarska; 6 – kultura tiszapolgarska; 7 – kultura bodrogkereszturska; 8 – kultura badeńska (etap II – klasyczny); 9 – kultura kostolacka; 10 – kultura vučedolska.

Strzałką pionową oznaczono ciągłość przekazu (z wielokrotnieniem linii odpowiada przybliżonym różnicom liczebności). Strzałką poziomą – pozycję perturbacji ludnościowych w tym regionie.

Opracował autor.

Abb. 8. Schema der Anwesenheit viereckiger Gefäße in den Kulturen des östlichen Teils des Karpatenbeckens.

1 – Kőrös-Kultur; 2 – Linearbandkeramik-Kultur; 3 – Bükker-Kultur; 4 – Theiß-Kultur; 5 – Prototiszapolgár-Kultur; 6 – Tiszapolgár-Kultur; 7 – Bodrogkeresztúr-Kultur; 8 – Badener Kultur (II., klassische Etappe); 9 – Kostolac-Kultur; 10 – Vučedol-Kultur.

Mit einem senkrechten Pfeil wurde die Kontinuität der Überlieferung vermerkt (die Vervielfältigung der Linie entspricht den annähernden Unterschieden in der zahlenmäßigen Stärke). Mit einem waagerechten Pfeil wurde die Position der Bevölkerungsperturbationen in der gegebenen Region vermerkt.

Bearbeitet vom Autor

reliktowo tylko w Słowacji zachodniej: Z. Sochacki 1980, mapa C) zwraca uwagę brak tak licznych poprzednio naczyń czworobocznych. Jedynym odbiciem tych tradycji może być unikatowa czworoboczna miska kamienna (!) z Podolia (V. Němejcová-Pavúková 1970, s. 212, ryc. 37).

Brak naczyń czworobocznych cechuje też kultury następujące po kulturze badeńskiej na jej obszarze. Kultura kostolacka, która opanowuje stopniowo Kotlinę Karpacką u schyłku eneolitu, nie przejęła zwyczaju nadawania takiego kształtu naczyniom glinianym, pomimo przyswojenia wielu elementów klasyczno-badeńskich (por. A. Benac 1962; N. Tasić 1966). Autor niniejszego artykułu nie stwierdził obecności naczyń podobnej formy również w następującej po niej kulturze vučedolskiej.

* * *

Fakty omówione w tym opracowaniu pozwalają traktować Kotlinę Karpacką jako obszar wytwarzania i długotrwałej ewolucji różnych form naczyń czworobocznych. W rejonie wschodniej części tej kotliny stosowanie tego

Ryc. 9. Przybliżona synchronizacja kultury *vasi a bocca quadrata* z kulturami Kotliny Karpackiej, w których występują naczynia czworoboczne

1 – kultura *vasi a bocca quadrata*;
2 – kultura Kőrös, kultura ceramiki wstęgowej rytej, kultura wschodniosłowackiej ceramiki linearnej i kultura bukowogórska; 3 – kultury cyklu polgarskiego i kultura lendzielska; 4 – kultura badeńska.

Wg B. Bagolinię (1980a; 1984), K. Jażdżewskiego (1981), M. Godłowskiej (1986) oraz autora.

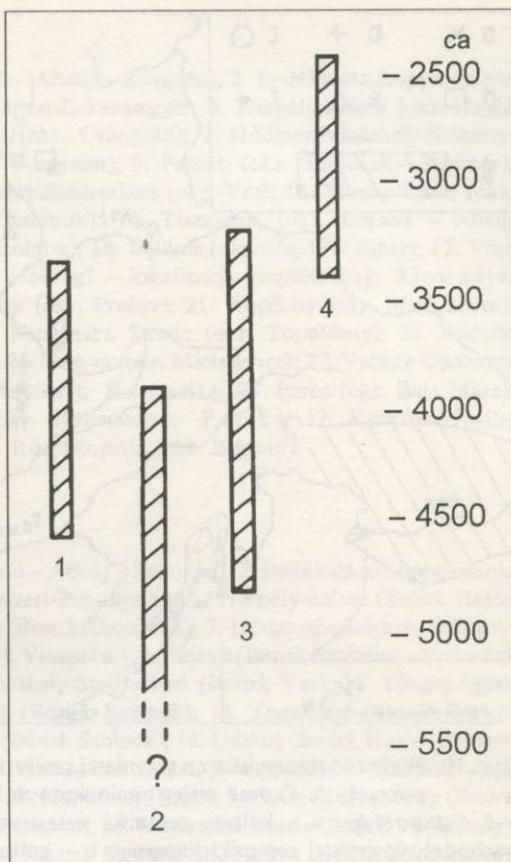
Uwaga: uwzględniono skorygowane datowania historyczne.

Abb. 9. Die annähernde Synchronisierung der *Vasi a bocca quadrata*-Kultur mit den Kulturen des Karpatenbeckens, in denen viereckige Gefäße auftreten.

1 – *Vasi a bocca quadrata*-Kultur;
2 – Kőrös-Kultur, Linearbandkeramik-Kultur; ostslowakische Linearbandkeramik-kultur und Bükker-Kultur;
3 – Kulturen des Polgár-Zyklus und Lengyel-Kultur; 4 – Badener Kultur.

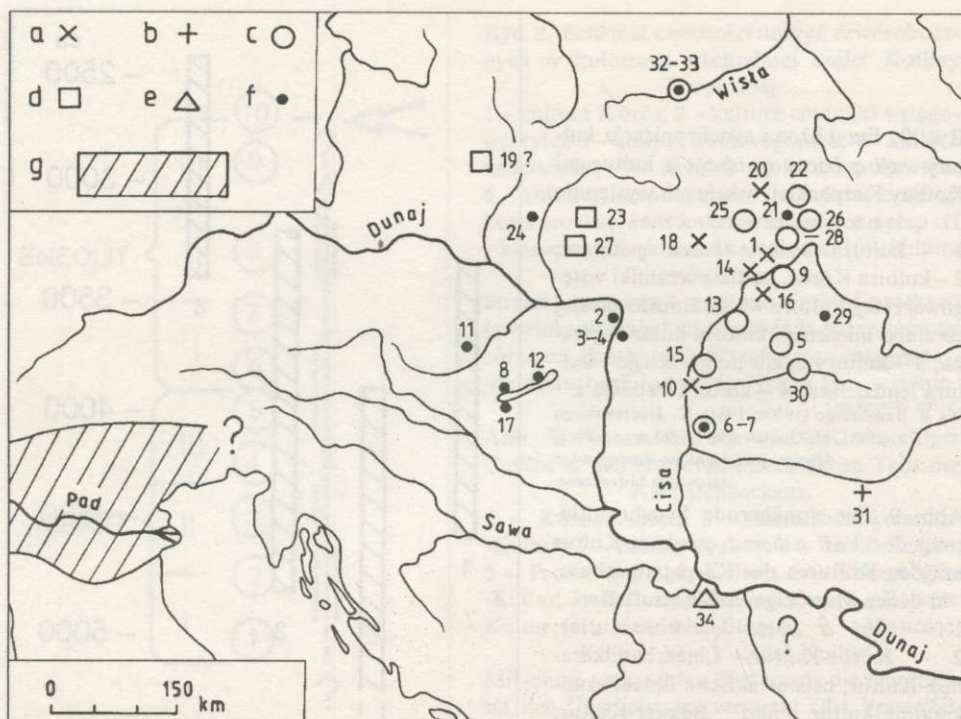
Nach B. Bagolini (1980a; 1984), K. Jażdżewski (1981), M. Godłowska (1988) und vom Autor.

Achtung: berücksichtigt wurden die korrigierten historischen Datierungen.

kształtu przy formowaniu naczyń glinianych jest wynikiem kontynuowania tradycji miejscowych przez niemal całą młodszą epokę kamienia: od kultury Kőrös po kulturę badeńską. W porównaniu z ośrodkiem na Nizinie Padańskiej naczynia te prezentują styl bardziej „czysty”, nie przejawiając, pomimo większej długotrwałości, tendencji do „manieryzacji”. Różnice w liczebności ich pojawiania się w ciągu całego okresu ich występowania (ryc. 8) mogą zbiegać się z perturbacjami wywołanymi przez najazdy ludów stepowych (M. Gimbutas 1979). Przerwanie zaś tego ciągu zostało zapewne wywołane przemianami ludnościowymi i kulturowymi, które zapowiadają początek epoki brązu.

W rejonie Niziny Padańskiej naczynia czworoboczne pojawiają się natomiast gwałtownie, bez wyraźnej inspiracji w środowisku poprzedzającym, i choć osiągają niespotykaną gdzie indziej liczbę, nie mają istotniejszej kontynuacji po posiadającej je kulturze *vasi a bocca quadrata*. Tworzą zaledwie wycinek długotrwałego rozwoju, jaki dokonuje się w Kotlinie Karpackiej. Mogą być synchronizowane dopiero ze środkowym etapem tego rozwoju (ryc. 9). Pozwala to na ważki zdaniem autora, poniższy wniosek.

Ryc. 10. Wybrane stanowiska z naczyńiami czworobocznymi w rejonie Kotliny Karpackiej i jej pobrzeży (a-f) oraz zasięg analogicznych form we Włoszech północnych (g)
 a-f – stanowiska: a – kultury ceramiki wstęgowej rytej, kultury bukowogórskiej i kultury wschodniosłowackiej ceramiki linearnej; b – kultury Turdaş; c – kultur cyklu polgarskiego; d – kultury lendzielskiej; e – kultury Bubanj-Hum I; f – kultury badeńskiej.
 g – schematyczny zasięg kultury *vasi a bocca quadrata*.

Według literatury cytowanej w tekście opracował autor.

Abb. 10. Ausgewählte Standorte mit viereckigen Gefäßen im Gebiet des Karpatenbeckens und dessen Randgebiete (a-f) sowie die Reichweite analoger Formen in Norditalien (g).
 a-f – Standorte: a – der Linearbandkeramik-Kultur, der Bükker-Kultur und der ostslowakischen Linearbandkeramik-Kultur; b – der Turdaş-Kultur; c – der Kulturen des Polgár-Zyklus; d – der Lengyel-Kultur; e – der Bubanj-Hum I-Kultur; f – der Badener Kultur.
 g – schematische Reichweite der *Vasi a bocca quadrata*-Kultur.

Nach der im Text zitierten Literatur bearbeitet vom Autor.

Przyjmując jako słuszną opinię badaczy włoskich o udziale impulsów transadriatycko-bałkańskich w formowaniu się kultury *vasi a bocca quadrata*, trzeba uznać za wysoce prawdopodobne również uczestnictwo w tym procesie impulsów z rejonu Kotliny Karpackiej. Omówione powyżej zjawiska musiały bowiem pozostawać we wzajemnym związku. Autor nie wypowiada się, czy związek ten polegał na nieokreślonych jeszcze oddziaływaniach pośrednich lub migracji drobnych grup ludzkich z Kotliny Karpackiej na Nizinę Padańską. To ostatnie nie jest wykluczone w przypadku kultury ceramiki wstęgowej rytej, która też mogła mieć cząstkowy

Wykaz stanowisk

Węgry: 1. Bodrogkeresztúr (okręg Borsod – Abaúj – Zemplén); 2. Budákalász-Luppa csárda (okr. Pest); 3. Budapest-Andor u.; 4. Budapest-Bekasmegyer; 5. Herpály-halom (okr. Hajdú – Bihar); 6. Hódmezővásárhely-Bodzáspárt (okr. Csongrád); 7. Hódmezővásárhely-Kökenydomb (okr. Csongrád); 8. Kőveskál (okr. Veszprém); 9. Paszab (okr. Szabolcs – Szatmár); 10. Szelevény (okr. Szolnok); 11. Szombathely-Szedreskert (okr. Vas); 12. Tihany-Ujlak (okr. Veszprém); 13. Tiszafüred-Majoros (okr. Szolnok); 14. Tiszakeszi (okr. Borsod – Abaúj – Zemplén); 15. Tiszaug-Kisrétipart (okr. Szolnok); 16. Újtikos (okr. Hajdú – Bihar); 17. Vörs (okr. Somogy); Czechy: 19. Holasovice (okręg? – lokalizacja przybliżona); Słowacja: 18. Ardovo (okręg Rožňava); 20. Kapušany (okr. Prešov); 21. Kopčany (okr. Michalovce); 22. Lučky-Viničky (okr. Michalovce); 23. Nitrianska Streda (okr. Topolčany); 24. Podolie (okr. Trenčín); 25. Šebastovce (okr. Košice); 26. Tibava (okr. Michalovce); 27. Vyčapy-Opatovce (okr. Nitra); 28. Zemplin-Rétrejaró (okr. Trebišov); Rumunia: 29. Berea (okr. Baia Mare); 30. Oradea (okr. Oradea); 31. Turdaş (okr. Hunedoara); Polska: 32. Kraków-Mogiła; 33. Kraków-Zesławice; Jugosławia: 34. Rospičuprija (okr. Belgrad).

Verzeichnis der Standorte

Ungarn: 1. Bodrogkeresztúr (Bezirk Borsod – Abaúj – Zemplén). 2. Budákalász-Luppa csárda (Bezirk Pest); 3. Budapest-Andor u.; 4. Budapest-Bekasmegyer; 5. Herpály-halom (Bezirk Hajdú – Bihar); 6. Hódmezővásárhely-Bodzáspárt (Bezirk Csongrád); 7. Hódmezővásárhely-Kökenydomb (Bezirk Csongrád); 8. Kőveskál (Bezirk Veszprém); 9. Paszab (Bezirk Szabolcs – Szatmár); 10. Szelevény (Bezirk Szolnok); 11. Szombathely-Szedreskert (Bezirk Vas); 12. Tihany-Ujlak (Bezirk Veszpre); 13. Tiszafüred-Majoros (Bezirk Szolnok); 14. Tiszakeszi (Bezirk Borsod – Abaúj – Zemplén); 15. Tiszaug-Kisrétipart (Bezirk Szolnok); 16. Újtikos (Bezirk Hajdú – Bihar); 17. Vörs (Bezirk Somogy); Tschechei: 19. Holasovice (Bezirk ? – angenäherte Lokalisierung); Slowakei: 18. Ardovo (Bezirk Rožňava); 20. Kapušany (Bezirk Prešov); 21. Kopčany (Bezirk Michalovce); 22. Lučky-Viničky (Bezirk Michalovce); 23. Nitrianska Streda (Bezirk Topolčany); 24. Podolie (Bezirk Trenčín); 25. Šebastovce (Bezirk Košice); 26. Tibava (Bezirk Michalovce); 27. Vyčapy-Opatovce (Bezirk Nitra); 28. Zemplin-Rétrejaró (Bezirk Trebišov); Rumänien: 29. Berea (Bezirk Baia Mare); 30. Oradea (Bezirk Oradea); 31. Turdaş (Bezirk Hunedoara); Polen: 32. Krakau-Mogiła; 33. Krakau-Zesławice; Jugoslawien: 34. Rospičuprija (Bezirk Belgrad).

udział w kształtowaniu się stylu geometryczno-linearnego kultury *vasi a bocca quadrata* w jej pierwszej fazie. Są to jednak sprawy wymagające jeszcze rozpatrzenia.

Autor nie pretenduje do rozstrzygnięcia tych, tak trudnych kwestii w problematyce kultury *vasi a bocca quadrata*, pragnął jednak wnieść do niej niektóre nowe elementy.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Wykaz skrótów

- Praistorija – Praistorija jugoslavenskih zemalja, t. II, *Neolitsko doba*, A. Benac red.; t. III, *Neolitsko doba*, N. Tasić red., Sarajevo 1979
- „SIA” – „Slovenská archeológia”, Nitra
- Slovensko – *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, [w:] A. Točík red., *Pravek Slovenska*, t. II, Bratislava 1970

Literatura

- Bagolini B.
- 1977 *L'ambiente neolitico de la Vela (Trento). Il momento meandro-spiralico nella Cultura dei vasi a bocca quadrata*, Trento.
- 1980a *Introduzione al Neolitico dell'Italia Settentrionale*, Pordenone.
- 1980b *Il Trentino nella Preistoria del Mondo Alpino*, Trento.
- 1980c *Il Neolitico nel Territorio Veronese*, [w:] *Il Territorio Veronese dalle origini all'età Romana*, Verona, s. 43–64.
- 1984 *Neolitico*, [w:] *Il Veneto nell'antichità (Preistoria e Protostoria)*, t. I, Verona, s. 323–349, 382–417.
- Bagolini B., Barfield L. H.
- 1971 *Il Neolitico di Chiozza di Scandiano nell'ambito delle culture padane*, „Preistoria Alpina”, t. VI, s. 107–178.
- Banner J.
- 1956 *Die Pécelér Kultur*, *Archaeologia Hungarica*, t. XXXV.
- Barfield L. H., Broglio A.
- 1971 *Osservazioni sulle culture neolitiche del Veneto e del Trentino nel quadro del Neolitico Padano*, „Origini”, t. V, s. 21–45.
- Barfield L. H., Fasani L.
- 1972 *Bemerkungen zum späten Neolithikum und zum Beginn der Bronzezeit in Norditalien*, „Zbornik Filozofické Fakulty Univerzity Komenského – Musaica”, t. XXIII (XII), s. 45–63.
- Batović S.
- 1979 *Jadranska zona*, [w:] *Praistorija*, t. II, s. 473–634.
- Benac A.
- 1962 *Pivnica kod Odžaka i neki problemi kostolacke kulture*, „Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu, Nova Serija”, t. 17, s. 20–40.
- Blahuta F.
- 1959 *Bukovohorské sídlisko v Kapušanoch*, „SIA”, t. 7, z. 1, s. 5–32.
- Bognár-Kutzián I.
- 1972 *The Early Copper Age Tiszapolgár Culture in the Carpathian Basin*, Budapest.
- Broglio A.
- 1969–1970 *Risultati delle recenti ricerche sul Neolitico e sull'Eneolitico del Veneto, del Trentino e del Friuli*, „Odeo Olimpico”, t. 8, s. 65–79.
- 1972 *Cronologia delle culture del Paleolitico Superiore, dell'Epipaleolitico e del Neolitico della Valle Padana*, „Bolletino del Centro Camuno di Studi Preistorici”, t. 8, s. 47–79.
- Buratyński S.
- 1971 *Neolityczna osada kultury kręgu nadcisańskiego w Nowej Hucie-Mogile*, stan. 48, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”, t. 4, s. 7–66.
- Courtin J.
- 1974 *Le néolithique de la Provence*, „Mémoires de la Société Préhistorique Française”, t. 11.

- Garašanin M.
1979 Centralnobalkanska zona, [w:] *Praistorija*, t. II, s. 79–212.
- Georgiev G.I.
1961 *Kulturgruppen der Jungstein – und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien)*, [w:] *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praha, s. 45–100.
- Gimbutas M.
1979 *The three waves of the Kurgan people into Old Europe 4500–2500 B.C.*, „Archives Suisses d'Anthropologie Générale”, t. 43, z. 2, s. 113–137.
- Godłowska M.
1986 *Nowe daty ¹⁴C dla kultury ceramiki promienistej z Krakowa-Nowej Huty na stanowisku 17 – Pleszów*, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”, t. 10, s. 49–58.
- Guerreschi G.
1967 *La Lagozza di Besnate e il Neolitico Superiore padano*, „Rivista Archeologica dell'Antica Provincia e Diocesi di Como”, nr 148–149.
- Jażdżewski K.
1981 *Pradzieje Europy Środkowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Kalicz N.
1973 *Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn*, [w:] *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, s. 131–165.
1980a *Götter aus Ton. Das Neolithikum und die Kupferzeit in Ungarn*, Budapest.
1980b *Újabb adatok a rézkori hunyadihalmi csoport időrendjehez*, „A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 1979–1980”, s. 43–62.
- Kalicz N., Makkay J.
1977 *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarische Tiefebene*, Budapest.
- Kostuřik P.
1973 *Die Lengyel Kultur in Mähren*, „Studie Archeologického Ústavu ČSAV v Brně”, z. 6, s. 3–76.
- Manfredini A.
1970 *Nuove ricerche a Chiozza di Scandiano*, „Origini”, t. IV, s. 145–159.
- Němejcová-Pavúková V.,
1970 *Bošácka skupina*, [w:] *Slovensko*, s. 207–216.
- Němejcová-Pavúková V., Šiška S.
1970 *Klasická fáza kultúry s kanelovanou keramikou*, [w:] *Slovensko*, s. 192–206.
- Patay P.
1961 *A bodrogkereszturi kultúra temetői*, „Régészeti Füzetek”, nr 2.
1975 *Die hochkupferzeitliche Bodrogkeresztúr-Kultur*, „55. Berichte der Römisch-Germanischen Kommission”, s. 3–72.
- Pavúk J., Šiška S.
1971 *Neolitické a eneolitické osídlenie Slovenska*, „SIA”, t. 19, z. 2, s. 319–364.
- Radmilli A.M.
1962 *Piccola Guida della Preistoria Italiana*, Firenze.
1975 *Guida della Preistoria Italiana*, Firenze.
- Rittarore F., Fusco V., Broglio A.
1964 *Abitato con vasi a bocca quadrilobata a Castelnuovo di Teolo (Colli Euganei)*, *Atti VIII e IX Riun. Ist. Ital. Preist. Protost.* (nadbítka), s. 165–185.
- Roman P.
1976 *Cultura Cojofeni*, București.
- Roman P.I., Nemeti I.
1978 *Cultura Baden in România*, București.
- Sauter M.R.
1970 *Les relations du néolithique du type de Saint-Léonard (Valais, Suisse) avec Cortailod, Chassey et Lagozza*, [w:] *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague, s. 561–563.

- Schroller H.
1930 *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, „Zeitschrift für Ethnologie”, t. 62, s. 248–258.
- Sochacki Z.
1980 *Kultura ceramiki promienistej w Europie*, Warszawa.
1987 *Some questions concerning the appearance of rectangular vessels in the European Neolithic and Aeneolithic*, „The Journal of Indo-European Studies”, t. 15, z. 3–4, s. 227–238.
1988 *Zespół osadniczy kultury ceramiki promienistej w Krakowie-Zesławicach*, Warszawa.
- Šiška S.
1964 *Pohrebisko tiszapolgárskej kultúry v Tibave*, „SlA”, t. 12, z. 2, s. 293–356.
1968 *Tiszapolgárska kultúra na Slovensku*, „SlA”, t. 16, z. 1, s. 61–175.
1972 *Gräberfelder der Lažňany-Gruppe in der Slowakei*, „SlA”, t. 20, z. 1, s. 107–175.
- Tasić N.
1966 *Apparition et évolution du groupe culturel de Kostolac*, „Arhaeologia Iugoslavica”, t. 7, s. 19–30.
1979 *Bubanj – Salcuța – Krivodol kompleks*, [w:] *Praistorija*, t. III, s. 87–114.
- Titov V.S., Erdélyi I.
1980 *Archeologija Vengrii. Kamennyj vek*, Moskva.
- Točík A.
1969 *Erforschungsstand der Lengyel-Kultur in der Slowakei*, „Študijné Zvesti AU SAV”, t. 17, s. 437–454.
1970 *Civilizácia mladšej doby kamennej na Slovensku*, [w:] *Slovensko*, s. 15–138.
- Todorova H.
1979 *Eneolit Bolgarii*, Sofia.
- Tompa F.
1929 *Die Bandkeramik in Ungarn. Die Bükker und Theiß-Kultur*, *Archaeologia Hungarica*, t. V–VI, s. 1–70.

ZDZISŁAW SOCHACKI

AUSGEWÄHLTE FRAGEN DER RELATIONEN ZWISCHEN DER PO-EBENE
UND DEM KARPATENBECKEN IN DER JÜNGEREN STEINZEIT

Zusammenfassung

Die von dem Autor besprochenen Relationen beziehen sich einerseits auf die *Vasi a bocca quadrata*-Kultur in Norditalien (Abb. 1–3), andererseits auf eine Reihe von Donau-Kulturen im Gebiet des Karpatenbeckens (Abb. 4–7).

Der Autor stellt fest, daß die viereckigen Tongefäße, die für die *Vasi a bocca quadrata*-Kultur typisch sind, im Karpatenbecken früher auftreten und sich länger entwickeln als in Norditalien. Im östlichen Teil des Karpatenbeckens treten solche Gefäße in der Körös-Kultur, in der Linearbandkeramik-Kultur, in der Bükker-Kultur, in der ostslowakischen Linearbandkeramik-Kultur, in der Theiß-Kultur, in der Tiszapolgár-Kultur, in der Bodrogkeresztúr-Kultur und in der Badener Kultur auf (Abb. 8, 9). Sie konzentrieren sich besonders im Zuflußgebiet der oberen und mittleren Theiß, wo die Kontinuität ihrer Entwicklung vom frühen Neolithikum bis zum späten Äneolithikum festgestellt wurde (Abb. 8, 10). Das Auftreten von Gefäßen dieser Form in der *Vasi a bocca quadrata*-Kultur entspricht dem mittleren Abschnitt der Zeit ihrer Verbreitung in dem Karpatenbecken (Abb. 9). Diese Kultur kann also,

obwohl sie sich die größte Anzahl von viereckigen Gefäßen auszeichnet, nur ein sekundäres Zentrum ihrer Herstellung sein.

In der Konklusion vertritt der Verfasser die Meinung, daß außer der allgemein anerkannten Beteiligung der transadriatisch-balkanischen Zentren an der Genese der *Vasi a bocca quadrata*-Kultur auch die Beteiligung von Impulsen aus dem Gebiet des Karpatenbeckens an diesem Prozeß anzuerkennen ist. Zumal auf der Balkanhalbinsel die besprochenen Gefäße weder eine identische Konzentration noch eine Kontinuität der Entwicklung aufweisen; sie tauchen auch früher nicht auf.

Übersetzt von Tadeusz Kachlak

Adres Autora:

Prof. dr hab. Zdzisław Sochacki

Instytut Archeologii

Uniwersytet Warszawski

ul. F. Żwirki i S. Wigury 97/99

02-089 Warszawa

obrońcy ze względu na to, że nie ma w nich wystarczającej liczby stanowisk, które mogłyby być dowodem na ich przynależność do kultury. W tym celu należy przede wszystkim zbadać, czy w tym czasie w tym rejonie nie było innych kultur, które mogłyby być dowodem na ich przynależność do kultury. W tym celu należy przede wszystkim zbadać, czy w tym czasie w tym rejonie nie było innych kultur, które mogłyby być dowodem na ich przynależność do kultury.

Wojcik, J. 1971. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1972. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1973. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1974. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1975. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1976. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1977. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1978. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1979. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1980. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1981. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1982. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1983. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1984. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1985. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1986. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1987. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1988. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1989. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1990. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1991. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1992. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1993. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1994. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1995. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1996. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1997. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1998. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 1999. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2000. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2001. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2002. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2003. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2004. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2005. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2006. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2007. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2008. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2009. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2010. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2011. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2012. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2013. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2014. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2015. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2016. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2017. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2018. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2019. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojcik, J. 2020. *Wczesny neolit w południowej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

WNIOSKI I ZAKŁADANE PRZECIENIA

Zakładane przeciętnie

Wnioski z badań nad kulturą wczesnego neolitu w południowej Polsce, opierając się na danych z terenów Karpat i Niziny Karpackiej, wskazują na istnienie w tym czasie w tym rejonie kilku kultur, które mogłyby być dowodem na ich przynależność do kultury. W tym celu należy przede wszystkim zbadać, czy w tym czasie w tym rejonie nie było innych kultur, które mogłyby być dowodem na ich przynależność do kultury.